

Soron kívül...

„... a mindenkor aktuális dallamot,
vagyis a sajátodat...” (T. D.)

„Soron kívül” — mintha csak helymeghatározás lenne, ám ha végigírom az idézetet (Tandori egyik novellájának a címe), rögtön programmá is válik:

„Soron kívül sorakozzón fel...!”

Tandori az oeuvre építését fontosabbnak tartotta minden beilleszkedésnél, csoporthoz tartozásnál, az alkotást pedig mindenféle találkozátnál előrébb valónak tekinti. Talán ezért nincs ma egyetlen olyan magyar folyóirat sem, amelyik igazán magáénak vallhatná Tandori Dezsőt.

A magyar irodalom nagy magányosai közé tartozik Tandori. Ugyanúgy soron kívül áll, mint századunk egyik legnagyobb magányos klasszikusa, viszonyítási pontja — Kosztolányi Dezső, vagy további példa lehet Márai Sándor, Szentkuthy Miklós, Somlyó György és Dobai Péter.

Ez a soron kívüliség a magyar irodalomban egyet jelent az irodalmi közélet centrumából való kiszorulással (ezt sokan tévesen azonosítják az irodalom peremére jutással), melyben kizárólag a napi okok a meghatározóak, csak szociológiailag elemezhető; s egyetlen más országban sem hinnék a soron (csoporton) kívüliséget perifériális, s különösen irodalmi jelenségnek.

A soron kívül állás egy határozottan csoportokban, irányzatokban, s nem művekben gondolkodó irodalom/irodalmi élet sajátossága. Mintha kötelező lenne beállni egy sorba, mert nincs másik. Ha ezen az egyen kívül marad valaki, mindenben kívül marad... — érezheti a külső szemlélő.

Holott a soron kívülieket talán több minden köti össze, sokkal mélyebben és tartósabban, mint az egy csoporton belülieket. Az alap: maga az irodalom, az „igazi”, a szubsztanciális, melynek — ha mindenáron meg kell különböztetni valahogy — csak önmaga lehet a jelzője: *irodalmi irodalom*.

Érdekes módon — Ady hírhedt Kosztolányi-ellenes cikke óta — az irodalom, az irodalmiság mint valami szemérmertlenség, fölösleges teher, kényelmetlenné vált, főként azok számára, akik — meglehet, tisztességes szándékkal — csak jelzős formájában tartják szalonképesnek, eszközként használják, s ezáltal ki is sajátítják az irodalmat.

Történelmi tévedés a magyar irodalommal szemben támasztott *nem irodalmi* elvárások, kényszerűségből vállalt feladatok kvázi törvényerőre emelése, mely gúzsba köti, igazi szabadságától, a társadalomban, a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyétől fosztja meg — s tartja tartósan soron kívül a világ- s az európai irodalomban.

Ez a fajta, jelzők nélküli irodalom sosem tudta magát megvédeni, talán nem is kellene a védekezéssel törődni, hiszen pusztá léte mutatja szükség-

szerűségét. Igaz, időnként luxusnak nyilvánítják az effajta irodalmat képviselő életműveket. Somlyó Györgyöt segítségül híva kérdezzük (most nem csak Szentkuthy kapcsán): mi a nagyobb luxus, hogy — mindennek ellenére — létezik az adott életmű, vagy az, hogy nem veszünk róla tudomást?

Átpolitizálódó hétköznapjaink, filléres gondjaink az irodalom maradék piciny területét tovább fogyasztják, már-már megint törvényen kívül kerül. Polarizálódó, szétszóródó — és bizonyos állítások szerint demokratizálódó — jelenünkben, ha minden eddiginél szűkebb területen is, de sokkal határozottabb keretek között, olyan terepen kell léteznie *az irodalomnak*, mely leginkább csak az övé. A demokratikus változások végre biztosíthatnák az irodalom, az élet valóságos létfeltételeit. Ez pedig együtt járhatna az „irodalmi” irodalom létjogának fel- és elismerésével; s létrejöhetne egy soha összefogni nem fogó csoport, mely most még csak körvonaláiban látszik: a soron kívülieké.

A jövő magyar irodalma nagy valószínűséggel ebben az irányban fog mozdulni, ugyanis az irodalom jövője az kell legyen, hogy a rajta kívül más által el nem végezhető feladatokkal törődjön. Az irodalom természetes terepe az ember, az emberi lét csakis az irodalom által föltárható belső világa, minden praktikumával és öncélúságával együtt.

Most minden további példa és definíció helyett tanúként hívom Tandori Dezső szinte páratlan intenzitású, korszakos jelentőségű életművét.

Tünetértékű, irodalmi közállapotaink megítélése szempontjából, ahogyan a kezdetben Tandori-hívek(nek tűnő kritikusok közül) átpártoltak a látványosabb, gyorsabb sikert hozó és — nem elhanyagolható momentum — az ún. „főirányba” jobban illeszkedő szerző/k mellé. Életművének fontosságát mutatja „hasznossága”, hasznosíthatósága. A mostani társadalmi-politikai küzdelmekben nem lehet közvetlenül fölhasználni. (Igaz, kijátszani sem lehet semmi ellen. A legtisztességesebben semleges terület, menedék.) Addig bizonyosan, amíg nem számít politikai tettnek és nem válik napi programmá a figyelmeztetés, hogy még mindig nem törődünk eleget az EMBERrel, hogy a nehézségek növekedésével ne „önmagunkról” mondjunk le elsőként. Az irodalom önmagunk, emberségünk (egyik) legbiztosabb támasza, *ember* nélkül pedig se társadalom, se jövő...

Minden újabb alkotásával egy ilyen irodalom létjogáért, az emberi megmaradásért száll síkra Tandori Dezső is. Ötvenedik születésnapján — méltó és kényszerítő alkalom — nyilvánítsuk programmá az „irodalmi” irodalmat, alakítsuk meg *a soron kívüliek csoportját*, és fogadjuk meg, akik még hiszünk az irodalomban, az emberben, hogy egy irodalom — és ember — számára szabadabb világ megteremtéséért harcolni fogunk.

Soron kívül — sorakozó!

ZSOLDOS SÁNDOR